

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 7:316.613.434

МИСТЕЦТВО ЯК МЕХАНІЗМ УПЕРЕДЖЕННЯ ТА НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

© Качмар О. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Івано-Франківськ), ел. пошта Ooleksandra75@ukr.net, ORCID 0000-0002-2002-4603

Мета роботи — визначити потенціал мистецтва щодо упередження та нейтралізації агресивності особистості. **Методологія.** Дане дослідження здійснювалось на основі принципів системності, розвитку, об'єктивності, історизму та практики. У якості основних методів використовувались наступні: системного аналізу, історичний, порівняльний, герменевтичний тощо. Зокрема метод системного аналізу дозволив проаналізувати взаємний зв'язок елементів проблеми упередження агресивності як системи; порівняльно-історичний метод забезпечив порівняння засобів упередження і мінімізації агресивності у минулому і сучасному; метод герменевтики дозволив проникнути у внутрішню структуру процесу, досягнути специфіку формування феномену агресивності. **Наукова новизна.** Поглиблені сучасні уявлення щодо можливостей мистецтва як дієвого чинника упередження агресивності особистості та окреслено психологічні особливості формування естетичної культури особистості. Встановлено, що мистецтво розширює рамки звичного, постає засобом виховання «людського в людині». В людини, яка спілкується з творами мистецтва, задіюються психологічні механізми емоційного уподібнення та співпереживання. Ця здатність дозволяє запобігти формуванню в особистості злоякісної агресивності або мінімалізувати її негативні прояви. **Висновки.** Саме мистецтво є скарбницею, досвідом світосприймання, що забезпечує не лише збереження культури почуттів окремої особистості та людства в цілому, а й сферу їх розвитку та збагачення. Мистецтво як поліфункціональний засіб, націлюючи людину на своєрідну перебудову ієрархії «значущого» і певну переоцінку цінностей, допомагає їй достатньо повно усвідомити свої можливості та недоліки і конструктивно змінити своє ставлення до життєвих обставин, ідеально програти певні ролі й ситуації. Мистецтво також є своєрідним «психотерапевтичним дзеркалом», в якому люди впізнають себе і свої «хвороби», знаходять шляхи зцілення, одержують моделі життєвої поведінки в різних ситуаціях. Отже, мистецтво, постаючи засобом художнього спілкування, є дієвим способом упередження та нейтралізації агресивності особистості, виконує своєрідну катарсичну функцію.

Ключові слова: агресія, агресивність, мистецтво, естетична культура, упередження та нейтралізація агресивності особистості.

Актуальність дослідження. Мистецтво є важливим механізмом саморозвитку й самопізнання людини, засобом накопичення та засвоєння цього пізнання, є основою для породження специфічних цінностей індивідуального та колективного характеру. Воно грає велику роль у процесі соціалізації особистості, впровадженні актуальної системи моральних та естетичних цінностей, канонів поведінки. Визначити роль мистецтва у соціумі дещо складно, оскільки сьогодні соціокультурна ситуація представляє нові реалії, особливості яких полягають в трансформації та модернізації сучасного суспільства. Саме тому соціум характеризується новими умовами розвитку, системою цінностей та рівнем комунікацій, новими відносинами між людьми у сфері

мистецтва, й відповідно існує необхідність пошуку нових відповідей на вимоги сьогодення.

Високе мистецтво має гуманістичну природу. Воно не лише виховує у людей потребу у художній насолоді, але й формує здатність сприймати «іншого» як творчого партнера, а не ворога. Тим самим викорінюються глибинні підвалини агресивності. Вплив мистецтва на особистість намагалися визначити дослідники різних філософських шкіл. Вже давньогрецький філософ *Арістотель* у своїй праці «Метафізика» порушував питання значущості мистецтва, трактуючи його як «знання загального». *Арістотель* виділяв наступні три функції мистецтва — пізнавальну, виховну та емоційного впливу, остання трактувалася

філософом у гедоністичному розумінні. Мудрець зазначав, що мистецтво проявляється тоді, коли на основі отриманих на досвіді думок формується один загальний погляд на подібні предмети [2, с. 65–67]. Центральною концепцією у вченні *Аристотеля* стала теорія *катарсису* — духовного очищення людини в процесі сприйняття твору мистецтва, найважливіша роль при цьому відводилася музиці, театру і літературі. Основоположник німецької класичної філософії *І. Кант* був глибоко переконаний у тому, що «природа прекрасна, якщо вона в той же час схожа на мистецтво, а мистецтво може бути названо прекрасним тільки в тому випадку, якщо ми усвідомлюємо, що воно мистецтво і тим не менше здається нам природою» [8, с. 322].

В свою чергу, *І. Песталоцці*, стверджував, що «уся сила мистецтва заснована на тому, що його вплив і результати співпадають з істотними діями самої фізичної природи — вся діяльність мистецтва повинна стати тим самим, що і діяльність природи» [13, с. 122]. *З. Фрейд* був переконаний, що сублимація інстинктів є значною ознакою культурної еволюції і уможливує вищу розумову діяльність, творчу, наукову, ідеологічну активність людини, щоб виконувати таку помітну роль в цивілізованому світі. Культура містить в собі вагому частку психічної енергії і потребує переймати її з сексуальності [17]. Однак теорія *З. Фрейда*, в якій першорядне місце відведене інстинктивній поведінці людини, у наступні десятиліття зазнала обґрунтованої критики. Зокрема, *В. Холлічер* стверджував, що інстинктивна поведінка в житті людини не є визначальною. Людина протистоїть середовищу, яке все більшою мірою створює сама, і її життєздатність визначається здатністю адаптуватися до цього мінливого середовища [18, с. 82–83]. Ототожнюючи процеси діяльності тваринного світу та людського суспільства ми ігноруємо всі утворення, притаманні людині як соціальній істоті. Відповідно і мистецтво має не біологічне походження: воно набуває значення саме в соціальному середовищі.

Різні аспекти природи мистецтва розкривалися також в дослідженнях Т. Андрущенко [1], О. Животкової [4], С. Жукова [5], В. Здоровенко [6], Д. Кабалевського [7], Н. Нападія [11], Б. Новікова [12], Т. Яценко [19]. На особливу увагу заслуговує фундаментальне дослідження О. Коломієць [9], в якому, зокрема, розглядаються різні способи подолання агресивності особистості.

Мета дослідження.

Мета статті — визначити потенціал мистецтва щодо упередження та нейтралізації агресивності особистості. *Методологічною основою статті* є історична спадщина західної філософсько-психологічної думки, а також розвідки сучасних вітчизняних та західних дослідників. Дане дослідження здійснювалось на основі принципів системності, розвитку, об'єктивності, історизму та практики. У якості основних методів використовувались наступні: системного аналізу, історичний, порівняльний, герменевтичний тощо. Зокрема метод системного аналізу дозволив проаналізувати взаємний зв'язок елементів проблеми упередження агресивності як системи; порівняльно-історичний метод забезпечив порівняння засобів упередження і мінімізації агресивності у минулому і сучасному; метод герменевтики дозволив проникнути у внутрішню структуру процесу, досягнути специфіку формування феномену агресивності.

Виклад основного матеріалу.

Мистецтво - одна з форм суспільної свідомості; вид людської діяльності, що відбиває дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів. У широкому сенсі мистецтвом називають досконале вміння в якійсь справі, галузі; майстерність. У найзагальнішому значенні мистецтвом називають майстерність, продукт якої приносить естетичне задоволення [10]. Мистецтво, на відміну від спеціалізованих форм суспільної діяльності, що покликані задовольняти різноманітні потреби людей, таких як наука, освіта, культура, мова тощо, необхідне людству як засіб цілісного соціального виховання індивідів, їх інтелектуального та емоційного піднесення, як спосіб долучити їх до набутого досвіду, до споконвічної мудрості, до певних суспільно-історичних інтересів, устремлень, зразків. Але щоб бути потужним інструментом соціалізації індивідуумів, мистецтву необхідно бути співзвучним реальному людському життю, воно має відображати (моделювати) життя в його справжній цілісності та структурній складності.

Крім цього, мистецтво має «подвоювати» достеменно життєву діяльність людей, являти її уявлене продовження та доповнення і тим самим збагачувати та розширяти життєвий досвід конкретної особистості, надаючи їй змогу «проживати» немало ілюзорних «життів» в «світах», що створили письменники, музиканти, живописці [9, с. 309-310]. Малюючи різноманітні «картини життя», перипетії

взаємовідносин людей, моделюючи почуття, які суб'єкти відчують одне до одного і до оточуючого світу, мистецтво збагачує картину світу людини, робить її більш багатшою і насиченою. Звертаючись до образотворчого та пластичного мистецтва, літератури та музики, люди виходять за межі своєї повсякденності й отримують можливість ефективно добудовувати, безкінечно удосконалювати власну картину світу. А якщо вона стає багатшою, так само багатшими стають людські взаємовідносини з реальністю.

Мистецтво, оволодіваючи всім багатством духовного світу людини, її життєвого досвіду, зокрема позитивним і негативним, радістю і печаллю, насолодами і прикростями, даючи простір уяві і фантазії, доповнивши природний досвід людини «оманливими видимостями» (*Гегель*), знайомить людину з усім діапазоном її емоцій, почуттів, думок і станів. Завдяки мистецтву людина легко переноситься в різні епохи, на різні континенти, літає в космос і спускається на дно океанів, збагачує власний досвід, причому задовольняє і такі бажання, які в силу різних обставин не можуть бути задоволеними в реальному житті. При цьому, зауважує *Л. Толстой*, «людина не відчуває всього того тертя життя, яке отрує і пригнічує насолоди дійсного життя, та однак одержує всі ті хвилювання життя, які складають його сутність і привабливість, і отримує їх з тим більшою силою, що ніхто не заважає їм. Завдяки мистецтву людина безнога або старезна відчуває насолоду від танцю, дивлячись на танцюючого художника-скомороха, людина, що не виходила із свого північного будинку, відчуває насолоду від південної природи, дивлячись на картину; людина слабка, сумирна звідує насолоду сили і влади, дивлячись на картину, читаючи або слухаючи героїчну музику; людина холодна, суха, яка ніколи не бажала, не кохала, відчуває насолоду кохання, жалість» [16, с. 316]. Мистецтво як поліфункціональний засіб, націлюючи людину на своєрідну перебудову ієрархії «значущого» і певну переоцінку цінностей, допомагає їй достатньо повно усвідомити свої можливості та недоліки і конструктивно змінити своє ставлення до життєвих обставин, ідеально програти певні ролі й ситуації.

Таким чином, головна функція мистецтва — створювати різноманітні картини світу. Це зумовлено тим, що художня культура безпосередньо пов'язана з визначеним баченням світу. Через світобачення, яке поєднує в собі гаму різноманітних оцінок явищ дійсності,

митець висловлює особисте ставлення до світу в якому він живе. Предмет мистецтва — картина світу, що формується за допомогою художніх образів. Художній образ — специфічна для мистецтва форма вираження думок і почуттів художника. Певний духовний зміст, зароджуючись в уяві митця, через художні образи втілюється у створеному ним творі за допомогою мови відповідного виду мистецтва — живописної або пластичної, словесної або музичної, сценічної або екранної. Ця образна мова сприймається аудиторією, в результаті чого духовний зміст твору стає надбанням внутрішнього світу глядача, читача, слухача. Тобто, приєднується до картини світу митця, певною мірою її змінюючи. Це стає можливим тому, що художній образ, відображаючи деякі аспекти дійсності, разом з тим несе в собі цілісно-емоційне та інтелектуальне ставлення художника до світу.

Художній образ — це концентрація специфіки мистецтва, єдність зображення і виразу, на нього накладається втілення супроводжуючих це зображення авторських відчуттів і думок, ставлення автора до того, що зображується, у широкому сенсі — до дійсності взагалі. Цілісна система художніх образів утворює художній твір, який є одним із найскладніших явищ у світі. Це мікросвіт, в якому відбивається макросвіт, це модель особи і дійсності, що оточує її, віддзеркалення земного буття, життя духу, космосу, буденної реальності, соціально-історичного розвитку [4, с. 40].

Визнаючи, що мистецтву іманентно властивий подвійний контекст пізнавальної орієнтації, яка включає знання про світ і самопізнання митця, ми повинні зосередитися на дії психологічного механізму творення поетичного змісту мистецького доробку, через який з'ясовуються самопочуття автора і мотивація його інтересу до певного життєвого явища. Оскільки в мистецтві взаємодоповнювальними є такі два типи художньої творчості, як зображення і враження, то його пізнавальна інформація містить відразу два виміри осягнення істини — об'єктивний і суб'єктивний. На слушну думку *С. Жукова*, мистецтво є вираженням абсолютної, еталонної моральної рівноваги як ідеального переживання суб'єкта. Мистецтво підтримує в людині мрію про прекрасне, шляхетне, незвичайне, переконує в тому, що життя саме по собі вже є дивом. Мистецтво — це духовне оздоровлення особистості, що не може не виховувати і не використовуватися з метою виховання. Воно

здатне викликати сумнів, зародити думку, підказати вибір, стимулювати до міркування і дії, запропонувати певний зразок життєвої поведінки [5, с. 67].

Видатний композитор та педагог *Д. Кабалевський* акцентував свою увагу на тому, що «мистецтво — це велика цінність, яка прикрашає життя людини, облагороджує її, збагачуючи духовний світ». Воно не тільки бере участь у житті людини, але й збагачує її серце, удосконалює розум, зміцнює почуття і переконання, адже невіддільне впливу моди і здатне жити століття, збагачуючи духовний світ не лише окремої людини, а й усього суспільства [7, с. 103]. Мистецький твір ніби занурює нас у певні рольові ситуації, які залучаються до нашого особистого життя, адже завдяки мистецтву ми можемо пережити те, що в реальному житті для нас могло би залишитися нез'ясованим. Це своєрідний спосіб спілкування людини зі світом, який передбачає не стільки логічні знання, скільки розширення реального життєвого досвіду через ціннісне відношення до світу.

Отже, кожен емоційно пережитий фільм, літературний твір, художня фотографія виявляється для людини ще одним додатковим життям, що значно збільшує час, відведений для неї в цьому світі. А спроби осмислення тем та ідей цих мистецьких здобутків утворюють на цій основі поглиблений досвід як саморефлексії, так і відчуття різноманітних нюансів духовних переживань інших людей. Водночас у сучасному суспільстві важливого значення набуває досвід саморефлексії в масштабах історичної пам'яті, яка виконує діахронну функцію. Тобто приборкує сам час, що віддаляє нас від життя предків, а також дає усвідомлення того, що наші зв'язки з історією — це велична і життєво важлива цінність [6]. Виховна роль мистецтва, на думку *Т. Андрущенко*, обумовлена своєрідністю психологічних впливів на особистість, перетворюючи зовнішні культурні смисли на внутрішні, особистісні. В людини, яка спілкується з творами мистецтва, задіюються психологічні механізми емоційного уподібнення та співпереживання [1].

Ця здатність має запобігти формуванню в особистості рис агресивності, що, на жаль, є досить поширеною в сучасному суспільстві. Така ситуація, як зазначає *Т. Яценко*, перш за все, визначається усиченістю лібідних спрямувань, їх блокуванням, підміною конструктивної енергії енергією мортідо, і, як наслідок, — агресією. Діагностико-корекційна процедура націлена на розблокування енергії

лібідо (потенціал креативності) і зниження мортірних виявів у довільній активності, поєднаній із тенденціями до психологічної смерті та психологічної слабкості [19, с. 38]. *Н. Нанадії* вважає, що необхідно розширювати традиційні погляди на можливості мистецтва у вихованні дітей та перетворити його на можливий засіб розвиваючої оздоровчої роботи. Виходячи з того, що мистецькі заняття мають творчий характер то вони допомагають дитині краще зрозуміти саму себе, відкривати в собі нові можливості, розвивати власні стосунки зі світом та іншими людьми тощо. Використовуючи можливості мистецтва потрібно намагатися створювати умови, які найбільше сприятимуть дитині виражати себе, показувати свої здібності, відкривати в собі нове. Коли дитина знаходить можливості для самовираження то це розвиває в неї віру в себе, впевненість у власних силах, що врешті дозволяє їй відчувати себе щасливою. Творчий імпульс поступово пошириться на всі аспекти життя, допомагаючи у подоланні різних труднощів, зокрема — під час спілкування та навчання у школі [11]. Тим самим засоби мистецтва мають допомогти уникнути формування агресивності, яка може стати реакцією дитини і підлітка на подібні труднощі. В цілому даний підхід сприяє тому, що в дитини формується в процесі творчості чуттєва безпосередність та емоційна насиченість.

Вираження мистецтвом природи та сутності людини постає засобом виховання «людського в людини». Як пише *Б. Новіков*, в своїй монографії «Творчість як спосіб здійснення гуманізму», це «людське в людині» з точки зору гуманістичного ідеалу, може бути визначене як характеристика цілісної людини, яка здатна приймати діяльну участь освоєння дійсності в будь-який спосіб: практичний, теоретичний, моральний, художній. Таку участь не слід розуміти тільки як здатність людини переходити від одного роду занять до іншого, це швидше можливість людини в кожному неповторному акті свого творчого життєвияву діяти (творити) за мірами істини, добра та краси, практично, теоретично, морально й художньо. Адже творчість — це корисне здійснення блага через істину у красі [12, с. 224]. Мистецтво, викликаючи до життя найпотаємніші пристрасті людини, примушує їх, як зауважує *Л. Виготський*, протікати в гранітних берегах протилежних почуттів, боротьба яких завершується катарсисом [3, с. 295].

Катарсис передбачає подолання і витіснення небажаних компонентів духовного світу людини

бажаним і «очищеним», «прояснення» моральних почуттів, перетворення їх «води у вино», придбання бажаного спокою і рівноваги, гармонії. Це та світлість і ясність, та тиша і умиротворення духу, той глибокий спокій і впевненість, те розширення і олюднення нашого «Я», яке викликає відчуття особливої причетності до світу людей, добра, злагоди, братства. Для тих, хто сприймає твір мистецтва, це є суто суб'єктивним актом, під час якого виражений художніми засобами смисл замість болісного стану викликає специфічне переживання і специфічне задоволення, просвітлює почуття і полегшує душу. Цю особливість впливу художніх творів на психіку людини знали давно.

Так, ще *Піфагор* (приблизно 584–500 рр. до н.е.), — давньогрецький філософ і математик, вважав, що за допомогою музики можна успішно боротися з різними душевними недугами, роздратуванням, гнівом, смутком, будь-яким затьмаренням психіки взагалі. Музика як лікувальний засіб використовувалась і пізніше, зокрема у XVIII і XIX століттях, у Росії лікарями С. Г. Забеліним і М. Я. Мудровим, а відомий психіатр В. М. Бехтерев заклав міцні наукові підвалини використання музики для лікування і профілактики психічних розладів. Мистецтво не лише переробляє і нейтралізує негативні почуття, пристрасті, афекти, але й «виключає» ті зони мозку, які пов'язані з позитивними почуттями, оскільки лише якийсь оптимальний їх рівень відіграє своєрідну захисну роль. Надмір позитивних почуттів і емоцій, як свідчить сучасна психологія, в окремих випадках може викликати зворотню реакцію, яка сприяє виникненню негативних емоцій і почуттів. Останні, виявляється, такі ж необхідні для цілісного функціонування людини, як і позитивні, і навіть до певної межі сприяють зміцненню сили і духу, мобілізують організм на боротьбу та долання перешкод. І навпаки, якщо людина націлена на безтурботність і необтяженість, то спеціальні фізіологічні механізми в мозку людини, призначені за несприятливих обставин формувати відповідні емоції і почуття — тривогу, страх, печаль, нудьгу тощо, починають працювати «вхолосту» і в людини однак виникають ті ж самі негативні почуття, що виникають при несприятливих і обтяжливих обставинах. Тому мистецтво повинне знайомити людину з усім діапазоном впливів і відчуттів, реакцій і емоцій. Тільки тоді воно стає засобом психологічного захисту і здатне «лікувати» дух і душу людини [15, с. 292-294].

Як засіб «самолікування» мистецтво допомагає людині виявити в собі «больові точки», перебороти дисонуючі явища і заповнити «гетерогенним» «пошкоджені» ділянки душі, встановити баланс між складовими психіки. Люди шукають і готові знаходити в творах мистецтва ті почуття і думки, які б не лише відновлювали здатність сміятись, радіти, захоплюватись, співчувати, знімали «параліч волі» і песимізм, але й піднімали пороги свого духовного світу, виробляли «запас міцності», забезпечували потрібний життєвий тонус і необхідну життєстійкість. «Мистецтво, — писав М. Горький, — відчуває за всіх, сумує за всіма, воно — невичерпне джерело любові і правди, справедливе як сонце, воно, оспівуючи героя, печально любить і нікчемного, воно є Мати, для якої всі люди світу — маленькі улюблені діти» [14, с. 22].

Як «світ людини» і справжній гуманізм, мистецтво не займається поділом людей на гарних і поганих, а бере їх цілком, освітлюючи їх сильні і слабкі риси, вади і переваги, враховуючи ту обставину, що людина зовсім не одномірна і не однопланова, а як суперечливе ціле, примхливо поєднує добро і зло, любов і ненависть, вірність і зраду, захоплення і заздрість, так би мовити, «чорне» і «біле», що робить її часом непередбачуваною в своїх вчинках і діях. Ця вроджена суперечливість людини, а також те, що вона не тільки «відкрита», а й «закрита» система, в реальному житті в значній мірі є перешкодою для спілкування і єднання людей. Людина ж постійно потребує емоціонального контакту, підтримки, співучасті, милосердя, ніжності, любові, дружби. Одне із завдань мистецтва — здійснити «прорив» людини до людини, насамперед, прорив у закриту сферу інтимного, прихованого, особистого, і, «очистивши» душу, нейтралізувати все те, що створює суб'єктивну напруженість, заважає конструктивному спілкуванню, взаєморозумінню, співробітництву. Воно також сприяє виходу із вузького кола соціальних, службових, особистих інтересів і обов'язків у неосяжно різноманітний світ людських характерів, стосунків, почуттів і переживань. Мистецтво сприяє налагодженню морально-етичних відносин у соціумі, пробудженню творчої активності та стимулює прагнення до самовизначення. Тому, на наш погляд, назріла необхідність в активізації використання кращих творів мистецтва для формування особистості.

Наукова новизна. Поглиблені сучасні уявлення щодо можливостей мистецтва як дієвого чинника упередження агресивності особистості та окреслено психологічні особливості формування естетичної культури особистості. Встановлено, що мистецтво розширює рамки звичного, постає засобом виховання «людського в людині». В людини, яка спілкується з творами мистецтва, задіюються психологічні механізми емоційного уподібнення та співпереживання. Ця здатність дозволяє запобігти формуванню в особистості злоякісної агресивності або мінімалізувати її негативні прояви.

Висновки.

Отже, саме мистецтво є скарбницею, досвідом світосприймання, що забезпечує не лише збереження культури почуттів окремої особистості та людства в цілому, а й сферу їх розвитку та збагачення. Мистецтво як поліфункціональний засіб, націлюючи людину на своєрідну перебудову ієрархії «значущого» і

певну переоцінку цінностей, допомагає їй достатньо повно усвідомити свої можливості та недоліки і конструктивно змінити своє ставлення до життєвих обставин, ідеально програти певні ролі й ситуації. Мистецтво вчить придивлятися до людини, вдивлятися в її обличчя, вслухатися в її голос, заглядати в її душу, долати її ізольованість і відчуженість. Викликаючи співчуття і емпатію, мистецтво не тільки робить тоншим почуття того, хто сприймає твір, виховує чуйність, допомагає людині повернутись до себе як Людини, а й спонукає до благородства, подолання темного начала в людині. Мистецтво також є своєрідним «психотерапевтичним дзеркалом», в якому люди впізнають себе і свої «хвороби», знаходять шляхи зцілення, одержують моделі життєвої поведінки в різних ситуаціях. Отже, мистецтво, постаючи засобом художнього спілкування, є дієвим способом упередження та нейтралізації агресивності особистості, виконує своєрідну катарсичну функцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Т. Виховна функція мистецтва в освітньому процесі шкільної та студентської молоді. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/3.pdf.
2. Аристотель. Метафізика / Аристотель / Сочинения в 4 т. М. : Мысль, 1975. Т. 1. С. 65-448.
3. Выготский Л. С. Психология искусства. Предисл. А. Н. Леонтьева. - М. : Искусство, 1986. 573 с.
4. Животкова О. В. Мистецтво як форма вираження свідомості суспільства. Вісник ХДАДМ. 2008. № 5. С. 38-41.
5. Жуков С. М. Сутність мистецтва та духовність. вплив мистецтв на гармонійний розвиток особистості. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. 2008. Вип. 127. Серія : Педагогічні науки. С. 60-73.
6. Здоровенко В. Можливості мистецтва в дослідженні соціально-культурних трансформацій в сучасній Україні. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://ddpu.drohobych.net/filos_gum/wp-content/uploads/2016/04/2015_10.pdf.
7. Кабалецкий Д. Воспитание ума и сердца: кн. для учителя. [сост. В. И. Викторов]. М. : Просвещение, 1981. 192 с.
8. Кант И. Сочинения в 6 т. М.: Мысль, 1966. Т.5. 567 с.
9. Коломієць О. Г. Філософська парадигма упередження агресивності в сучасному суспільстві. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. К., 2015. 396 с.
10. Мистецтво [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мистецтво>.
11. Нападій Н. Оздоровлення та розвиток дітей дошкільного віку засобами мистецтва / Н. Нападій [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/14.pdf.
12. Новіков Б. В. Творчість як спосіб здійснення гуманізму : монографія / Б. В. Новіков. - [2-ге вид., переробл. та доповн]. - К. : НТУУ «КПІ», 2006. - 332 с.
13. Песталоцци И. Г. Избранные педагогические сочинения в 2 т. / И. Г. Песталоцци.-М. : Педагогика, 1981. Т. 1. 336 с.
14. Райзе О музыке и музыкантах : афоризмы, мысли, изречения, высказывания. Ленинград : Музыка, 1969. 167 с.
15. Сморгж Л. О. Эстетика : навчальний посібник. К. : Кондор, 2005. 334 с.
16. Толстой Л. Про мистецтво. К., 1979. 355 с.
17. Фрейд З. Недовольство культурой [Електронний ресурс] / З. Фрейд. — Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Freid/ned_kult.php.
18. Холличер В. Человек и агрессия. З. Фрейд и К. Лоренц в свете марксизма [пер. с нем. Г. С. Черновой]. М. : Прогресс, 1975. 131 с.
19. Яценко Т. С., Глузман А.В. Агрессия : психодинамическая теория и феноменология. К. : Вища школа-XXI, 2010. 271 с.

References

1. Andruszczenko, T. (2011). *Vykhovna funktsiya mystetstva v osvith'omu protsesi szkil'noyi ta students'koyi molodi*. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/3.pdf.
2. Aristotel' (1975). *Metafizika*. Soczineniya v 4 t. M. : Mysl'. T. 1.
3. Gegel', G. (2000). *Estetika* : V 4 t. M. : Mysl'. T. 1.
4. Zhivotkova, O. (2008). Mystetstvo yak forma virazhennya svidomosti suspil'stva. *Visnik KHDADM*, № 5. 38–41.
5. Zhukov, S. (2008). Sutnist' mystetstva ta dukhovnist'. Vpliv mystetstv na harmoniyniy rozvytok osobystosti. *Visnik Czerkas'kogo natsional'nogo univrsitetu imeni Bogdana Khmel'nits'kogo*. Vyp. 127. Seriya : Pedagogichni nauki. 60–73.
6. Zdorovenko, V. (2016). *Mozhlyvosti mystetstva v doslidzhenni sotsial'no-kul'turnykh transformatsiy v suchasniy Ukraini* Retrieved from : http://ddpu.drohobych.net/filos_gum/wp-content/uploads/2016/04/2015_10.pdf.
7. Kabalevskyy, D. (1981). *Vospytaniie uma y serdtsa* : kn. dlya uczytelia. - M. : Prosveszczenye.
8. Kant, Y. (1966). *Sochyneniya* v 6 t. - M. : Mysl'. T. 5.
9. Kolomiyets', O. (2015). *Filosofs'ka paradyhma uperedzhennia agresyvnosti v suchasnomu suspil'stvi*. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filososf'kykh nauk / O. Kolomiyets'. Kyiv.
10. *Mystetstvo*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мистецтво>.
11. Napadiy, N. (2011). *Ozdorovlennya ta rozvytok ditey doszkil'nogo viku zasobami mystetstva*. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vird/2011_14/PDF/14.pdf.
12. Novikov, B. (2006). *Tvorczist' yak sposib zdijsnennia gumanizmu* : monografiia. K. : NTUU «KPI».
13. Pestalotsti, I. (1981). *Izbrannyye pedagogicheskiye sochyneniia* v 2 t. M. : Pedagogika. T. 1.
14. Rayze, Ye. (1969). *O muzyke i muzykantakh* : aforizmy, mysli, izreczeniia, vyskazyvaniia. Leningrad : Muzyka.
15. Smorz, L. (2005). *Estetika* : navchal'nyy posibnyk. K. : Kondor.
16. Tolstoy, L. (1979). *Pro mystetstvo*. Kyiv.
17. Freyd, Z. *Nedovol'stvo kulturoi'*. Retrieved from http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Freid/ned_kult.php.
18. Khollyczer, V. (1975). *Czelovek i agressiia*. Z. Freyd y K. Lorents v svete marksyzma / V. Khollyczer; [per. s nem. H. S. Chernovoy]. M. : Progress.
19. Yatsenko, T. (2010). *Agressiia : psyhodynamyceskaia teoriia i fenomenolohiia*. — K. : Vyszczza szkola—XXI.

КАЧМАР А. В. – кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры профессиональных методик и технологий начального образования, Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаныка (Ивано–Франковск, Украина)
E-mail: Ooleksandra75@ukr.net

ИСКУССТВО КАК МЕХАНИЗМ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И НЕЙТРАЛИЗАЦИИ АГРЕССИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Цель работы — определить потенциал искусства по предупреждению и нейтрализации агрессивности личности. **Методология.** Данное исследование осуществлялось на основе принципов системности, развития, объективности, историзма и практики. В качестве основных методов использовались следующие: системного анализа, исторический, сравнительный, герменевтический и др. В частности метод системного анализа позволил проанализировать взаимосвязь элементов проблемы предупреждения агрессивности как системы; сравнительно-исторический метод обеспечил сравнения средств предупреждения и минимализации агрессивности в прошлом и настоящем; метод герменевтики позволил проникнуть во внутреннюю структуру процесса, понять специфику формирования феномена агрессивности. **Научная новизна.** Углублены современные представления о возможностях искусства как действенного фактора предупреждения агрессивности личности и обозначены психологические особенности формирования эстетической культуры личности. Установлено, что искусство расширяет рамки привычного, есть средством воспитания «человеческого в человеке». У человека, который общается с произведениями искусства, задействуются психологические механизмы эмоционального уподобления и сопереживания. Эта способность позволяет предотвратить формирование в личности злокачественной агрессивности или минимизировать ее негативные проявления. **Выводы.** Именно искусство является сокровищницей, опытом мировосприятия, что обеспечивает не только сохранение культуры чувств отдельной личности и человечества в целом, но и сферу их развития и обогащения. Искусство как полифункциональное средство, нацеливая человека на своеобразную перестройку иерархии «значимого» и определенную переоценку ценностей, помогает ему достаточно полно осознать свои возможности и недостатки и конструктивно изменить свое отношение к жизненным обстоятельствам, идеально проиграть определенные роли и ситуации. Искусство также является своеобразным «психотерапевтическим зеркалом», в котором люди узнают себя и свои «болезни», находят пути исцеления, получают модели

жизненного поведения в различных ситуациях. Итак, искусство, являясь средством художественного общения, является действенным способом предотвращения и нейтрализации агрессивности личности, выполняет своеобразную катарсическую функцию.

Ключевые слова: агрессия, агрессивность, искусство, эстетическая культура, предубеждения и нейтрализация агрессивности личности.

KACHMAR, OLEKSANDRA – Ph.D. in pedagogy, associate professor, assistant professor the Department of Professional Methods and Primary Education Technologies at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

E-mail: Ooleksandra75@ukr.net

THE ARTS AS A MECHANISM OF PREVENTION AND NEUTRALIZATION OF PERSONALITY AGGRESSIVENESS

Purpose - determine the potential of arts for the prevention and neutralization of personality aggression.

Methodology. The article was carried out on the basis of the principles of systemicity, development, objectivity, historicism and practice. The main methods used were the following: system analysis, historical, comparative, hermeneutic, etc. In particular, the method of system analysis allowed to analyze the mutual connection of elements of the problem of preventing aggression as a system; comparative-historical method provided comparison of means of bias and minimization of aggression in the past and present; the method of hermeneutics allowed to penetrate into the internal structure of the process, to understand the specificity of the formation of the phenomenon of aggressiveness.

Originality. Advanced modern ideas about the possibilities of art as an effective factor in the prevention of aggressiveness of the individual and outlined the psychological peculiarities of the formation of the aesthetic culture of the individual. It is established that arts expands the framework of the ordinary, appears as a means of education «human in man». In a person who communicates with works of arts, the psychological mechanisms of emotional likeness and empathy will take root. This ability allows you to prevent the formation of personality malignant aggressiveness or minimize its negative manifestations. **Conclusions.** Established that arts extends a framework the usual, is a way of training «human in man». As a person who communicates with the works of art are shown psychological mechanisms of assimilation and emotional empathy. This ability to prevent the formation of malignant aggression in personality or minimize its negative effects. Arts is also a kind of «psychotherapeutic mirror» in which people recognize themselves and their «illnesses», find ways of healing, receive models of behavior in different situations. Consequently, arts, as an instrument of artistic communication, is an effective way of preventing and neutralizing the aggressiveness of the individual, fulfilling a peculiar catharsis function.

Key words: aggression, aggressiveness, arts, aesthetic culture, prevention and neutralization aggressive personality.

Стаття рекомендована до публікації д.філософ.н., проф. І. С. Рижовою (Запоріжжя, Україна)

Надійшла до редколегії: 01.07.2017

Прийнята до друку: 95.07.2017

Качмар Олександра Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фахових методик і технологій початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Бельведерська, 40-А, кв. 32, м. Івано-Франківськ, Україна,

E-mail: Ooleksandra75@ukr.net, ORCID 0000-0002-2002-4603